

Türk Dünyasında Yazı Birliği: Latin Alfabeti Temelinde Yeni Türk Alfabeleri

Erdal Şahin*

1. Giriş

Türkler, geçmişten bugüne dillerini yazarken Köktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Tibet, Süryani, İbrani, Grek, Ermeni, Arap, Kiril ve Latin alfabeleri gibi birden çok alfabe kullanmışlardır. ¹ Tarih boyunca türlü alfabelerle yazılma, Türk dilini dünyanın diğer büyük dilleri içinde özel kılar. Yazılı kaynaklara baktığımızda adı geçen alfabelerden geçmişte en yaygın ve uzun süreli kullanılanı, 11. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar bazı Türk yazı dillerinin yazıldığı Arap alfabeti olmuştur. Bu alfabe, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Türk ülkelerinin çoğunluğunda yerini Latin ve Kiril temelli yeni alfabelere bıraksa da İran, Irak ve Doğu Türkistan'da yaşayan Türklerce bugüne kadar kullanılmaya devam eder.

Dillerinin yazımında Arap alfabeti yerine çeşitli siyasi ve kültürel sebeplerle Latin alfabetini ilk ve yaygın olarak kullanmaya başlayanlar, Sovyetler Birliği içindeki Türkler

olmuştur. 1926 yılında Bakü'de gerçekleştirilen Türkoloji Kurultayı sonrasında ortak Latin alfabetine geçme kararı alan Sovyetler Birliği Türklerinin ardından Türkiye Cumhuriyeti de 1928'de Türkçenin yazımında Arap alfabeti yerine Latin alfabetinin kullanılmasını resmen kabul eder.² Böylece Türk dilli coğrafyanın büyük bir kısmında Latin esaslı Türk alfabeleriyle yazı birliği yeniden sağlanmış olur. Türkiye'nin de Latin alfabetini kabulüyle Türk yazı dillerini yazıda ayırma politikaları boşa çıkan ve Türk dünyasındaki yazı birliğinin doğuracağı kültürel sonuçların farkında olan Stalin ile yönetici çevresi, 1938 yılından itibaren Sovyetler Birliği içindeki Türk yazı dillerinin Kiril alfabetiyle yazılmasını birliği oluşturan Türk cumhuriyetlerine resmen kabul ettirirler.³ Sovyetler Birliği'nde Latin alfabetinden Kiril alfabetine geçiş çok hızlı olur. Buradaki asıl amaç, "böl ve yönet" politikası doğrultusunda aynı dilin lehçelerini konuşan halkların alfabelerini azami olarak birbirinden farklılaştırmaktı. Bu dönemde yazı değişimi, değişime karşı çıkan millî aydınların tasfiyesi ve Ruslaştırma politikası eşliğinde gerçekleşir. 40'lı yılların başlarında tamamlanan bu karşı reform hareketi sonucunda, yirmi yıl içinde yirmi bir yazı dili al-

449

(* Doç. Dr. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

(1) Türk dilinin yazımında kullanılan alfabeler için bk. Muharrem Ergin, "Türklerde Yazı ve Alfabeler", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 2, Ankara 1992, s. 259-290; Talat Tekin, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, İstanbul 1997; Hatice Şirin Uzer, *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Ankara 2006.

(2) Sovyet Türklerinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Latin alfabetine geçiş süreciyle ilgili bk. Bilal Şimşir, *Azerbaycan'da Türk Alfabeti Tarihi*, Ankara 1991; Bilal Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Ankara 1992; Cem Karakılıç - Oğuzhan Aydın, "Azerbaycan'daki Latin Alfabeti Tartışmalarına Türkiye'deki Azerbaycan Matbuatının Bakışı (1923-1930)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 43, Erzurum 2010, s. 181-203; Ümit Özgür Demirci, "Türk Dünyasında Latin Alfabetine Geçiş Süreci (Geçmişten Günümüze)", *Türk Yurdu Dergisi*, S. 287, C. 31, 2011, s. 225-229.

(3) Stalin döneminde Sovyetler Birliği'ndeki Türk yazı dillerinin Kiril alfabeti temelinde birbirinden farklı alfabelere geçirilmesi konusunda bk. Thomas G. Winner, "Problems Alphabetic Reform among the Turkic Peoples of Soviet Central Asia 1920-1941, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 31, No. 76 (Dec. 1952), s. 133-147; Erdal Şahin, "Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri", *Stalin ve Türk Dünyası*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin, İstanbul 2007, s. 233-244; Oğuz Doğan, "Stalin Döneminde Kazak Alfabeti", *Stalin ve Türk Dünyası*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin, İstanbul 2007, s. 245-265; Betül Aslan, "Sovyet Rusya Hâkimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak Birleştirilmiş Türk Alfabeti'nden Rus Kiril Alfabeti'ne Geçirilmesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, Erzurum 2009, s. 357-374; Timur Kocaoğlu, "Eski Sovyetler Birliği'ndeki Alfabe Politikası ve Bugün", <http://ajansbbaner.blogspot.com/2013/03/eski-sovyetler-birligindeki-alfabe.html>, 22.07.2013.

fabesini iki defa, on üç yazı dili ise üç defa değiştirir; yedi dil de yazı dili olma statüsünü yitirir.⁴ Sovyetler Birliği'nde Stalin yönetiminin bu siyasi oyunuyla Türk dünyasındaki yazı birliği bozulur. Bu tarihten sonra, 1974-1983 yılları arasında Yeni Uygur Türkçesi Latin alfabesiyle yazılsa da dünyada yarım asır Latin alfabesiyle kesintisiz yazılan tek Türk yazı dili Türkiye Türkçesidir.

2. Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Türk Cumhuriyetlerinde Ortak Alfabe Çalışmaları

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birbiri arkasından bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan cumhuriyetleri diğer devletlerce tanınarak ve çeşitli uluslararası örgütlere katılarak çağdaş dünyadaki yerlerini aldılar. Böylece, dünyada iki bağımsız Türk cumhuriyeti -Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti- yanında beş bağımsız Türk cumhuriyeti daha oldu. Bu yeni Türk cumhuriyetlerinde, bağımsızlıklarından hemen sonra Rusya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği dönemlerinin etkisini taşıyan siyaset, ekonomi ve kültür alanlarında ciddi değişikliklere gidildi. İlk dönemdeki değişiklikler, doğal olarak, yeni bayrağın tespiti, yeni marşın kabulü, yeni paranın basılması, yeni ordunun kurulması gibi bağımsızlığı ifade edici değişiklikler olmuştur. Bunlarla birlikte, cumhuriyetlere adlarını veren halkların dillerinin yeni cumhuriyetlerde konuşma dili, yazı dili ve resmî dil olarak hâkim kılınması⁵ yanında bazı cumhuriyetlerde dilin yazısının değiştirilmesi yani Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş de önemli siyasi ve kültürel gelişmelerden biri oldu.

Ulusların yazılarını değiştirmeleri dilsel bir gereklilikten öte, siyasi bir tercihtir. Bağımsızlık sonrasında Türk dünyası aydınları, Stalin döneminde unutturulan "ortak alfabe" düşüncesini tarihin karanlık sayfalarından çıkarıp yaşama geçirmek için yeniden çalışma-

lara başlarlar. Bu dönemde, Türk dünyasında basın ve yayın organlarında alfabe tartışmaları yapılır. Geçmişte Türk dilinin yazımında kullanılan Arap, Latin, Kiril ve hatta Köktürk alfabeleri bu tartışmaların konusu olur. Latin alfabesini savunanlardan bazısı, 1927-1940 yılları arasında Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin kullandıkları ortak Latin alfabesine geri dönülmesini, bazısı bu alfabeyle eklemeler yapılmasını, kimisi de Türkiye ve Türk cumhuriyetleri arasında kültürel iş birliğini kolaylaştıracağı düşüncesiyle Türkiye'de kullanılan Latin alfabesi esasında, birkaç harf eklenmesiyle yeni alfabe oluşturmayı teklif eder.⁶

1926 yılında ortak Latin alfabesine geçme kararı alan Sovyet Türk cumhuriyetlerine 1928'de büyük bir özveriyle Latin alfabesini kabul ederek katılan Türkiye Cumhuriyeti, yeniden Latin alfabesinde yazı birliği oluşturma konusunda aynı özveriyi bağımsızlıklarından sonra yeni Türk cumhuriyetlerinden bekler. Üstelik Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, bağımsız Türk cumhuriyetlerinin alfabe değiştirmesini engelleyecek ya da yönlendirecek haricî bir güç bulunmamaktadır.

Türk cumhuriyetlerinde Latin alfabesine geçme konusunda ve geçilecekse yeni alfabenin harfleri üzerinde tartışmalar devam ederken, ilk olarak Türkiye'de 18-20 Kasım 1991 tarihinde Marmara Üniversitesi Türki-

(4) Ainur Nogayeva, "Orta Asya'da Alfabe Tartışması", <http://www.fikirdebirlik.org/yazi.asp?yazi=201302005>, 20.07.2013.

(5) Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarından sonraki dil politikaları için bk. Büşra Ersanlı Behar, "Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'da Eğitim ve Kültür Politikaları", *Bağımsızlığın İlk Yılları Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan*, ed. Büşra Ersanlı Behar, Ankara 1994, s. 143-220; Birgit N. Schlyter, "Language Policies in Present-Day Central Asia", *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 3, No. 2, 2001, s. 127-136; Emine Gürsoy-Naskali, "Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikaları", *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Erdal Şahin, Haarlem 2002, s. 55-62; Bilgehan Atsız Gökdağ, "Dil Planlaması Bağlamında Türk Yazı Dillerinin Görünümü", *Türkler*, C. 19, Ankara 2002, s. 69-87; J. M. Landau - B. Kellner-Heinkele, *Yazıkovaya Politika v Musulmanskiy Gosudarstvah - Bvşih Sovetskiy Soyuznih Respublikab*, çev. Svetlana Çervonnaya, Moskova 2004; Erdal Şahin, "Orta Asya ve Kafkasya Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Dil Politikaları Bağlamında Alfabe Değişimi", *Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye*, ed. Doç. Dr. Okan Yeşilot, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları: 32, İstanbul 2012, s. 377-388.

(6) Erdal Şahin, "Türk Cumhuriyetlerinde Latin Alfabesine Geçiş Çalışmaları ve Sonuçlar", *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Erdal Şahin, Haarlem 2002, s. 63-70.

yat Araştırmaları Enstitüsü tarafından Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu düzenlenir. Bu önemli sempozyuma Türk dünyasının çeşitli bölgelerinden dil ve edebiyat bilginleri katılırlar ve Türk yazı dilleri için tavsiye edilen "Ortak Türk Alfabeti"ni imzalarlar.⁷ Tavsiye edilen bu alfabe, Türkiye Türkçesinin yazıldığı Latin alfabesi temelli olup Ä ä, X x, Q q, Ñ ñ, W w⁸ harfleriyle genişletilmiştir. Bu sempozyumdan sonra yine Türkiye'de 4-8 Mayıs 1992 tarihinde yapılan Sürekli Türk Dili Kurultayı⁹ ABC Komisyonunca yukarıda adı geçen sempozyumda kabul edilen, 34 harfli çerçeve alfabe benimsenir. Bu kurultayda Azerbaycan temsilcileri, komisyon raporundaki Ä ä harfi yerine Ə ə harfini teklif ederler ve bu değişiklik teklifi oylanarak kabul edilir. Azerbaycan temsilcileri, başlangıçta açık e sesi için Ä ä harfini kabul ettiklerini ancak açık e sesi sözcüklerde sık kullanıldığından Ä ä harfinin zor yazılacağı düşüncesiyle Ə ə harfinin kabul edildiğini ifade etmişlerdir.¹⁰ Bu toplantılardan başka 29 Eylül-2 Ekim 1992'de Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları ve Türk Toplulukları Eğitim Temsilcileri Konferansı'nda, 8-10 Mart 1993 tarihinde Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından Ankara'da düzenlenen ve bağımsız Türk cumhuriyetlerinden bilim adamlarının katıldığı Alfabe ve Yazım Konferansı'nda, ayrıca 21-23 Mart 1993'te Antalya'da yapılan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk-Kardeşlik ve İş Birliği Kurultayı'nda alfabe konusu ele alınmış ve 34 harfli "Ortak Türk Alfabeti"ne geçiş teyit edilmiştir.¹¹ Türkiye'de bağımsız ve özerk Türk cumhuriyetlerine tavsiye olarak kabul edilen "Ortak Türk Alfabeti"nden başka, bu cumhuriyetlerde de bilim adamları ve aydınlarca Latin alfabesi esaslı yeni alfabe tasarıları hazırlanarak basında ve çeşitli yayınlarda yer almış ve tartışılmıştır.

Yapılan bu toplantılar sonunda, cumhuriyetlerde Latin alfabesine geçişi düzenleyip denetleyecek bir "Ortak Alfabe

Komisyonu"nun gerekliliği de söz konusu edilmiş, komisyon kurma çalışmaları yapılmış lakin bunda başarılı olunamamıştır. Oysaki Sovyetler Birliği'nde Türk yazı dillerinin 1927 yılından itibaren Latin alfabesiyle yazımı, Yeni Alfabe Merkez Komisyonu tarafından denetlenmiş ve bu komisyon ciddiyetle çalışarak Sovyetler Birliği Türkleri için birleşik alfabe oluşturmuş ve uygulamıştır. Böyle bir merkezî alfabe komisyonunu 30'lu yılların sonunda Kiril alfabesine ve 90'lı yıllarda yeniden Latin alfabesine geçişte görememekteyiz. Bu sebeple 30'lu yıllarda kabul edilen Kiril alfabeleri ve 1991 yılından itibaren kabul edilen yeni Türk Latin alfabeleri birbirinden farklı olmuştur.

3. Türk Cumhuriyetlerinde Kabul Edilen Latin Alfabeti Esasındaki Yeni Türk Alfabeleri

Türkiye'de ilk olarak 18-20 Kasım 1991 tarihinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünce düzenlenen Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu'ndan hemen sonra 25 Aralık 1991'de Azerbaycan Millî Şurası, Kiril harflerinin bırakılıp Latin alfabesinin alınmasına karar verir. Azerbaycan 1991 yılı içinde bağımsızlığını kazandıktan sonra yeniden Latin alfabesini benimseyen ilk ülke olmuş ve hemen 32 harfli yeni alfabeği öğreten kitapçıklar yayımlanmıştır. Azerbaycan'ın kabul ettiği bu yeni alfabe, yukarıda adı geçen sempozyum sonrası Türk yazı dillerine tavsiye olarak imzalanan "Ortak Türk Alfabeti"nin harflerinden oluşur. Daha sonra yine Türkiye'de 4-8 Mayıs 1992 tarihinde yapılan Sürekli Türk Dili Kurultayı'na katılan Azerbaycan temsilcileri, "Azerbaycan'da başlangıçta açık

(7) Geniş bilgi için bk. "Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu Sonuç Bildirisi", *Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu (18-20 Kasım 1991)*, yay. hzl. Nadir Devlet, İstanbul 1992, s. 67.

(8) Birinci sırada harfin büyük şekli, ikinci sırada ise küçük şekli verilmiştir.

(9) Bu kurultayda okunan bildiri ve yapılan tartışmalar için bk. T.C. Kültür Bakanlığı, *Sürekli Türk Dili Kurultayı*, Ankara 1992.

(10) Ahmet Bican Ercilasun, "Kiril Alfabetinden Latin Alfabetine", *Kafkasya ve Orta Asya: Bağımsızlıktan Sonra Geçmiş ve Gelecek Konferansı (25-27 Mayıs 1995)*, Ankara 1996, s. 188.

(11) Ahmet Bican Ercilasun, *age.*, s. 188-189.

e sesi için Ä ä harfini kabul ettiklerini ancak açık e sesi sözcüklerde sık kullanıldığından Ä ä harfinin zor yazılacağı düşüncesiyle Ə ə harfiyle değiştirildiğini” ifade ederek kurultayın komisyon raporundaki Ä ä harfi yerine Ə ə harfini teklif ederler ve bu değişiklik teklifi oylanarak kabul edilir.

Azerbaycan'dan sonra 12 Nisan 1993'te Türkmenistan 30 harfli, 2 Eylül 1993'te Özbekistan 29 harfli yeni Latin alfabelerini resmen kabul ederler. Yeni alfabenin Türkmenistan'da ilk ve orta öğretim kurumlarında 1995-1996 yılında sadece 1. ve 5. sınıflarda, 1996-1997 yılında 1., 2., 5. ve 6. sınıflarda, 1997-1998 yılında 1., 2., 3., 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda, 1998-1999 yılında 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflarda ve 1999-2000 yılında tüm sınıflarda Latin harfleriyle Türkmence öğretim yapılacağı kararlaştırılmıştır.¹² Özbekistan'da ise 1995 yılında 1. ve 2. sınıflardan başlayarak ve her yıl bir başka sınıfta uygulanmak suretiyle 2005 yılında Latin harflerinin eğitim-öğretimde tam anlamıyla yerleşeceği öngörülmüştür. Bugün baktığımızda, bu cumhuriyetlerde eğitim-öğretimde genel olarak bu hedeflerin tutturulduğu görülmektedir. Lakin Azerbaycan'da eğitim-öğretim ve basın-yayında Latin alfabesine geçiş, 2000'de tamamlanarak nispeten hızlı olurken Türkmenistan ve Özbekistan'da geçiş sürecinin eğitim-öğretimde uzun yıllara yayılması ve özellikle Latin alfabesine geçişte basın ve yayının teşvik edilip desteklenmemesi bu alfabenin geniş kitlelerce benimsenmesini zorlaştırmıştır. Türkmenistan'da basın, Cumhurbaşkanı Saparmırat Türkmenbaşı'nın emriyle ancak 2000 yılında geniş olarak Latin harflerini kullanmaya başlamıştır.¹³ Özbekistan'da bugün hâlâ bazı yayınlar Kiril harfleriyle çıkmaya devam etmekte, özellikle gazete ve haber ajanslarının genel ağ sayfaları Kiril harfleriyle hazırlanmaktadır. Bu ülkede Latin alfabesini okuma oranının düşüklüğü de önemli bir sorun olarak görülmektedir.¹⁴

Türkmenistan ve Özbekistan cumhuriyetlerinin Latin esaslı yeni alfabelerinde ne

Türkiye Türkçesi yazısında ne de yukarıda zikredilen sempozyum ve kurultaylarda kabul edilen “Ortak Türk Alfabeti”nde bulunmayan harfler yer almaktadır. Latin alfabesinin kabulünden sonra Özbekistan ve Türkmenistan'da 1993, 1995 ve 2000 yıllarında kararsızlıkla çeşitli Latin alfabesi denemeleri yapılmıştır. 1993'te kabul edilen Özbek Latin alfabesinde Türkiye Türkçesi alfabesine ve “Ortak Türk Alfabeti”ne uygun olarak /ç/ sesi için Ç ç, /ş/ sesi için Ş ş, yumuşak g sesi için Ğ ğ, damak n'si için N n (üzeri çizgili), /o/ ve /ö/ sesleri için Ö ö harfleri kabul edildiği hâlde daha sonra 1995 yılında, bu seslere karşılık olarak “Ortak Türk Alfabeti”nden uzaklaşarak sırasıyla CH ch, SH sh, G' g', NG ng, O' o' ikili harfleri kabul edilmiştir. 1993'te kabul edilen Özbek Latin alfabesinde /j/ sesine karşılık gelen J j harfi, 1995 yılında J j harfi ile değiştirilmiştir.¹⁵ Özbek Latin alfabesinde Kiril alfabesindeki gibi yine aynı harfle gösterilerek Özbek Türkçesinin yazımını ve söyleyişini zorlaştıran /a/ ve /ä/, /o/ ve /ö/, /u/ ve /ü/ seslerini harf olarak ayırma yoluna gidilmemiştir.¹⁶ Türkmenistan'da 1993'te kabul edilen alfabede ise damak n'si için Ñ ñ, /ş/ sesi için Ş' ç', /ı/ sesi için Y y, /j/ sesi için £¹⁷ j, /y/ sesi için ¥¹⁸ y harfleri kabul edilmiş, daha sonra /ş/ sesi için Türkiye Türk-

(12) Büşra Ersanlı Behar, “Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'da Eğitim ve Kültür Politikaları”, *Bağımsızlığın İlk Yılları Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan*, ed. Büşra Ersanlı Behar, Ankara 1994, s. 198.

(13) “Tsentrlnaya Aziya: Vzgljad na yazikovuyu politiku” <http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012808aru.shtml>, 28.01.2008.

(14) Özbekistan'da Latin alfabesi hakkındaki düşünceler ve uygulamadaki sorunlar için bk. “Latinizatsiya alfavita. Uzbekskiy opt”, <http://www.fergananeus.com/article.php?id=5092>, 28.04.2007; “Latinizatsiya Uzbekskogo alfavita. Kommentarii spetsialistov”, <http://www.fergananeus.com/article.php?id=5118>, 07.05.2007; “Latinizatsiya Uzbekskogo alfavita. Mneniya iz Taşkenta”, <http://www.fergananeus.com/article.php?id=5167>, 05.06.2007; “Latinizatsiya Uzbekskogo alfavita. Dostoyinstva i nedostatki”, <http://www.fergananeus.com/article.php?id=5177>, 09.06.2007.

(15) Timur Kocaoğlu, “Türk Ülkelerinde Latin Alfabesine Geçme Sürecindeki Başlıca Meseleler”, *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*, Ankara 1999, s. 677-678; Ahmet Bican Ercilasun, “The acceptance of the Latin alphabet in the Turkish World”, *Writing in the Altaic World*, ed. Juha Janhune-Volker Rybatzki, Helsinki 1999, s. 67.

(16) Özbek Türkçesinin Latin alfabesi esnasındaki imlasi için bk. Feridun Tekin, “Özbek Türkçesinin Latin Alfabeti Esnasındaki İmlasi Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 3/6, 2008, s. 604-616.

(17) Paund para birimi işareti.

(18) Yen para birimi işareti.

çesi ve “Ortak Türk Alfabesi”nde bulunan Ş ş harfine, damak n’si için Ñ ñ, /j/ sesi için Ž ž, /y/ sesi için ise Ý ý harflerine dönülmüştür.¹⁹ Ayrıca diğer Türk Latin alfabelerinde /j/ sesine karşılık gelen J j harfi, Türkmen Latin alfabesinde /c/ sesine karşılık olarak kullanılmaktadır.

Özbekistan ve Türkmenistan’ın yeni alfabelerinde 1995’te ve sonrasında yapılan harf değişiklikleri, Türkiye Türkçesi alfabesine ve “Ortak Türk Alfabesi”ne göre birbirinin zıddı yönde olmuştur. Özbekistan ve Türkmenistan’ın kendilerine özgü birer alfabe konusundaki ısrarları, bağımsızlıklarını simgesel düzeyde tescil ettirmenin en ilginç örneklerinden biri olarak dikkati çekmektedir. Bu cumhuriyetler, Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçerken Rusya’nın etkisinden kurtulmayı hedeflemişler, kendilerine özgü birer Latin alfabesi hazırlayarak da Türkiye’nin etkisinden kaçınmayı düşünmüşlerdir. Şu da bir gerçek ki bazı cumhuriyetlerin siyasi önderleri, kendi bölgelerini bir derebeyi gibi yönetmek ve tek adam olmak istedikleri için Türk halkları aydınlarının ve dilcilerinin bir araya gelip ortak bir Latin alfabesi hazırlayıp uygulamalarına izin vermiyorlar.²⁰ Özbekistan ve Türkmenistan’ın alfabelerinde yer alan ancak diğer Türk alfabelerinde bulunmayan veya bulunsada farklı sesleri karşılayan harfler, doğal olarak, bu cumhuriyetlerin Türkçeleriyle yazılan metinlerin diğer Türklerce okunmasını zorlaştırmaktadır.

Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan cumhuriyetlerinden sonra Gagavuz Özerk Cumhuriyeti ve Kırım Özerk Cumhuriyeti 1993 yılı içinde, Karakalpak Özerk Cumhuriyeti 26 Şubat 1994’te Latin alfabesine geçme kararı alırlar. En son Tataristan Özerk Cumhuriyeti, 15 Eylül 1999 tarihinde 34 harften oluşan yeni Latin alfabesini kabul eder. 1 Eylül 2001 tarihinde yürürlüğe giren kanunda “Tataristan Cumhuriyeti’nde 1 Eylül 2011 tarihine kadar aynı zamanda iki alfabe yani Latin ve Kiril alfabesi kullanımında bulunacaktır.”²¹ denilmiştir ama Rusya Federasyonu

Meclisinden gelen ve Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından 11 Aralık 2002 tarihinde imzalanan, “Rusya Federasyonu içinde hiçbir halk Kiril alfabesi dışında alfabe kullanamaz.” içerikli kanunla Tataristan’ın Latin alfabesine geçiş heyecanı bastırılmış ve alfabe değişimi durdurulmuştur.²² Bütün bu olumsuzluklara rağmen Latin alfabesi, kabul edildiği şekliyle Tataristan’da kısmen de olsa okullarda öğretilmekte, bu alfabeyle yayınlar yapılmakta ve bazı gazetelerin genel ağ sayfalarında Latin harfli versiyonuna da yer verilmektedir. Tatar Türkçesinin Latin alfabesiyle resmen yazılamaması, Latin harfli Türk dili tarihinde önemli bir eksiklik olacaktır. Eğer Rusya Federasyonu’nda Tataristan Özerk Cumhuriyeti’nin Latin harflerine geçişi resmen kabul görseydi bu federasyondaki birçok Türk özerk cumhuriyeti de Latin harflerine geçmiş olurdu.

Kırım Tatar Türklerinin Latin alfabesi Türkiye Türkçesi Latin alfabesindeki harfleri de içerip “Ortak Türk Alfabesi” ile tamamen örtüşürken, Gagavuz Türklerinin Latin alfabesi de darlaşan a sesini karşılayan Ä ä ve /ts/ sesini karşılayan Ț ț harfleri dışında Türkiye Türkçesi Latin alfabesinde ve “Ortak Türk Alfabesi”nde yer alan harflerden oluşur.²³ Yeni Tatar Latin alfabesinde ise Ö ö harfi dışında Türkiye Türkçesi alfabesindeki diğer harfler, Ñ ñ ve Ö ö harfleri dışında “Ortak Türk Alfabesi”nde bulunan diğer harfler yer alır. /ö/ sesine karşılık olarak Tatar Kiril alfabesinde ve Sovyet Türkleri ortak Latin alfabesinde bulunan Ө ө harfi, damak n’si için ise Sovyet Türkleri ortak Latin alfabesindeki ң harfi kabul edilmiştir. Bu tercihler, yazı

(19) J. M. Landau - B. Kellner-Heinkele, *Yazıkovaya Politika v Musulmanskiĭ Gosudarstvah – Bırıĭ Sovetskibı Soyuznıĭ Respublikah*, çev. Svetlana Çervonnaya, Moskova 2004, s. 224; Ahmet Bican Erçilasan, age., s. 66-67; Bilal Şimşir, “Türkmenistan’da Latin Alfabesine Geçiş Hazırlıkları”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 518, C. 1995/1, Şubat 1995, s. 126.

(20) Timur Kocaoglu, “Eski Sovyetler Birliği’ndeki Alfabe Politikası ve Bugün”, <http://ajansbbaner.blogspot.com/2013/03/eski-sovyetler-birligindeki-alfabe.html>, 22.07.2013.

(21) *Vatanım Tatarstan*, 29 Ekim 1999, s. 4.

(22) Erdal Şahin, “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 199, Temmuz 2003, s. 44.

(23) Mustafa Argunşah, “Gagavuz Türklerinin Kullandığı Alfabeler”, *Gagavuz Yazıları*, hzl. Mustafa Argunşah – Hülya Argunşah, Türk Ocakları Kayseri Şubesi yayınları, Kayseri 2007, s. 230.

komisyonundaki Sovyet Türkleri ortak Latin alfabesi taraftarı üyelerin telkiniyle olmuştur. Ancak bu harfler, 1927-1940 yılları arasında kullanılan Sovyet Türkleri Latin alfabesinde yer aldığından Türk dünyasına yabancı değildirler. Yeni Tatar alfabesi ayrıca, Ə ə ve Azerbaycan yazı dilinde ses karşılığı bulunmayan ƚ ve W w harfleri dışında, 25 Aralık 1991'de Azerbaycan'da kabul edilen alfabeye örtüşmektedir. Özbek Latin alfabesine benzeyen Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nin Latin alfabesi de "Ortak Türk Alfabesi"ne uzaktır. Karakalpak Latin alfabesinde açık e sesi için A' a', /ö/ sesi için O' o', /ü/ sesi için U' u', arka damak g'si için G' g', damak n'si için N' n' harfleri ve /ş/ sesi için SH sh ikili harfi kullanılır.²⁴

4. Sonuç

Bugün yirmi tane Türk yazı dilinden sadece yedi tanesi Latin alfabesiyle yazılmaktadır ancak bunlar, toplamda çok kişi tarafından kullanılan önemli yazı dilleridir. Böylece Türk dünyasının nüfusça büyük kesimi, bazı harf farklılıkları ve uygulama sorunları olmakla birlikte Latin alfabesi temelinde yeni alfabelerini kabul etmiş bulunmakta ve bu alfabeler, eğitim-öğretim ve basın-yayın alanlarında gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Türkiye Türkçesi ile birlikte Oğuz grubu içinde yer alan, dil bilgisi kuralları ve söz varlığı bakımından birbirlerine çok yakın olan Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinin Latin alfabesiyle yazılmaya başlanmasıyla yazı birliği, en azından Türk dilinin Oğuz grubunda daha 90'lı yıllarda sağlanmış bulunmaktadır. Bu halklar, bugün birbirlerinin yayınlarını takip edebilmekte ve zorlanmadan okuyabilmekte.

Bağımsız Türk cumhuriyetlerinden sadece Kazakistan ve Kırgızistan Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmemiş durumdadır. Birçok siyasi ve bilimsel toplantıda Latin harflerinin kabulünün önemi ve gerekliliği sonucu çıkmış olsa da bu cumhuriyetlerde

Rus nüfusunun çokluğu ile Rusçanın ikinci resmî dil olarak anayasalarında yer alması ve bu dilin sosyal hayatta aktif kullanılışı Latin alfabesine geçişi zorlaştırmaktadır. 24 Ekim 2006'da Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan Halkları Asembliyası'nın 12. Oturumu'nda yaptığı konuşmasında, "Kazakistan'da alfabe değişikliğinin yeniden ele alınacağını ve Latin alfabesine geçişin düşünüleceğini" bildirir. Daha sonra Kazakistan Kültür Bakanı Muhtar Kulmammed, 2009'daki bir konuşmasında "Kazakistan'ın Latin alfabesine geçmek için hazırlık yaptığını, Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in bu konuda Eğitim ve Bilim Bakanlığını görevlendirdiğini, bunun ülkenin gelişimi açısından önemli olduğunu"²⁵ söyler. Yapılan siyasi konuşmalara, bilimsel toplantılara ve komisyon çalışmalarına bakıldığında Kazakların Latin alfabesine geçmekte kararlı oldukları görülmektedir.²⁶ Nitekim Kazakistan'ın bağımsızlığının 21. yıl dönümünde, 16 Aralık 2012 tarihinde açıklanan "2050 Stratejisi" hedefleri arasında 2025 yılından itibaren Kazak Türkçesinin yazımında Latin alfabesine geçilmesi de yer almaktadır.

Latin alfabesini kullanan Türk cumhuriyetlerinin alfabe değişiminde kararlı olan Kazakistan'a maddi ve manevi her türlü desteği vermeleri gerekir çünkü Kazaklar Latin alfabesine geçtiklerinde yine Kıpçak soyundan olan ve Rusçayı ikinci resmî dil olarak kullanan Kırgızların Latin alfabesini kabulü kolaylaşacaktır. Öte yandan Kazaklar Latin alfabesine tam olarak geçerlerse Kiril alfabesini kullanan bağımsız tek Türk cumhuriyeti Kırgızistan kalacak, bu durum da onları Latin alfabesini kabul etmeye teşvik

(24) Ceyhun Vedat Uygur, *Karakalpak Türkçesi Grameri*, İstanbul 2010, s. 1.

(25) "Kazakistan Latin Alfabesine Geçiyor", <http://www.timeturk.com/tr/2009/11/26/kazakistan-latin-alfabesine-geciyor.html>, 26.10.2009; "Kazahstan v poiskah pismennosti: Nazarbayev predlagayet pereyti na latinitsu", <http://www.regnum.ru/news/727187.html>, 24.10.2006; "Kazahstan nameren pereyti na latinitsu", <http://www.vostok.ru/exussr/2010/11/09/788095.html>, 09.11.2010.

(26) Türk Dil Kurumunda 11-15 Haziran 2007 tarihinde Kazakistan'dan ve Türkiye'den uzmanların katılımıyla Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişinin değerlendirildiği önemli bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı hakkında bk. Mustafa Öner, "Kazakistan Latin Alfabesine Geçiyor! Yeni Kazak Alfabesi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 674, C. XCV, Şubat 2008, s. 142-150.

EK: Türk cumhuriyetlerinde kullanılan Latin alfabesi esastındaki Türk alfabeleri:²⁸

Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti (1928-1940)	Türkiye Türkçesi Alfabeti (1928)	Azerbaycan Türkçesi Alfabeti (1991)	Türkmen Türkçesi Alfabeti (1993)	Türkmen Türkçesi Alfabeti (1995)	Özbek Türkçesi Alfabeti (1993)	Özbek Türkçesi Alfabeti (1995)	Kırım Tatar Türkçesi Alfabeti (1993)	Gagavuz Türkçesi Alfabeti (1993)	Karakalpak Türkçesi Alfabeti (1995)	Kazan Tatar Türkçesi Alfabeti (1999)
A a	Aa	A a	A a	A a	A a ²⁹	A a ³⁰	A a	A a Ä ä ³¹	A a	A a
B b	B b	B b	B b	B b	B b	B b	B b	B b	B b	B b
C c	C c	C c	J j	J j	J j C c ³²	J j C c ³³	J j	C c	J j	C c
Ç ç	Ç ç	Ç ç	Ç ç	Ç ç	Ç ç	CH ch	Ç ç	Ç ç	CH ch	Ç ç
D d	D d	D d	D d	D d	D d	D d	D d	D d	D d	D d
E e	E e	E e	E e	E e	E e	E e	E e	E e	E e	E e ³⁴
Ə ə	-	Ə ə ³⁵	Ä ä	Ä ä	-	-	-	Ä ä	Ä ä'	Ə ə
F f	F f	F f	F f	F f	F f	F f	F f	F f	F f	F f
G g	G g	G g	G g	G g	G g	G g	G g	G g	G g	G g
Q q	Ğ ğ	Ğ ğ	-	-	Ğ ğ	G' g'	Ğ ğ	-	G' g'	Ğ ğ
H h	H h	H h	H h	H h	H h	H h	H h	H h	H h	H h
X x ³⁶	-	X x	-	-	X x	X x	-	-	X x	X x
Ь ь	І і	І і	Y y	Y y	-	-	І і	І і	І і	І і
І і	І і	І і	І і	І і	І і	І і	І і	І і	І і	І і
Z z	J j	J j	Ʒ ʒ	Ž ž	J j	J j	J j	J j	J j	J j
K k	K k	K k	K k	K k	K k	K k	K k	K k	K k	K k
Q q	-	Q q	-	-	-	Q q	Q q	-	Q q	Q q
L l	L l	L l	L l	L l	L l	L l	L l	L l	L l	L l
M m	M m	M m	M m	M m	M m	M m	M m	M m	M m	M m
N n	N n	N n	N n	N n	N n	N n	N n	N n	N n	N n
N, n	-	-	Ñ ñ	Ñ ñ	N' n'	NG ng	Ñ ñ	-	N' n'	N, n
O o	O o	O o	O o	O o	O o ³⁷	O o ³⁸	O o	O o	O o	O o
Ө ө	Ö ö	Ö ö	Ö ö	Ö ö	Ö ö ³⁹	O' o' ⁴⁰	Ö ö	Ö ö	O' o'	Ө ө
P p	P p	P p	P p	P p	P p	P p	P p	P p	P p	P p
R r	R r	R r	R r	R r	R r	R r	R r	R r	R r	R r
S s	S s	S s	S s	S s	S s	S s	S s	S s	S s	S s
Ş ş	Ş ş	Ş ş	S' ç'	Ş ş	Ş ş	SH sh	Ş ş	Ş ş	SH sh	Ş ş
T t	T t	T t	T t	T t	T t	T t	T t	T t T t ⁴¹	T t	T t
U u	U u	U u	U u	U u	U u	U u ⁴²	U u ⁴³	U u	U u	U u
Y y	Ü ü	Ü ü	Ü ü	Ü ü	-	-	Ü ü	Ü ü	U' u'	Ü ü
V v	V v	V v	-	-	V v	V v	V v	V v	V v	V v
-	-	-	W w	W w	-	W w	-	-	W w	W w
J j	Y y	Y y	Ʒ ʒ	Ž ž	Y y	Y y	Y v	Y y	Y y	Y y
Z z	Z z	Z z	Z z	Z z	Z z	Z z	Z z	Z z	Z z	Z z

edecektir.²⁷ Diğer bağımsız Türk cumhuriyetlerinin alfabe değişimi bağımsızlığın hemen akabinde olmuş ve bağımsızlık heyecanıyla bu değişiklik de genel kabul görmüştür. Bu açıdan bakıldığında Kazak ve Kırgızlar, Latin alfabesine geçişte geç kalmış gibi görünseler de alfabe değişikliğine karar verirlerse diğer kardeş cumhuriyetlerin bu konudaki deneyimleri, onların geçişinin daha hızlı ve sağlıklı olmasına yardım edecektir.

Önümüzdeki yıllarda Kazakistan ve Kırgızistan'ın da Latin alfabesine geçişiyle

(27) Mehmet Kara, "Türk Cumhuriyetleri Ortak Latin Alfabetinin Neresinde?", <http://www.yalquzraq.com/?p=15098>, 10.07.2013.

(28) Benzer harflerin bir arada görülebilmesi için alfabetlerin harf sıralarını tarafımdan değiştirildi.

29 /a/ ve açık e seslerine karşılık kullanılır.

30 /a/ ve açık e seslerine karşılık kullanılır.

(31) Darlaşan a sesine karşılık kullanılır.

(32) /ts/ sesine karşılık kullanılır.

(33) /ts/ sesine karşılık kullanılır.

(34) Kapalı e sesine karşılık kullanılır.

(35) Azerbaycan'da 1991'de açık e sesini karşılamak için kabul edilen Ä ä harfi, 1992'de Ə ə harfi ile değiştirilmiştir.

(36) Arka damak ünsüzü sızıcı /b/ sesine karşılık kullanılır.

(37) Yuvarlaklaşan a sesine karşılık kullanılır.

(38) Yuvarlaklaşan a sesine karşılık kullanılır.

(39) /o/ ve /b/ seslerine karşılık kullanılır.

(40) /o/ ve /b/ seslerine karşılık kullanılır.

(41) /ts/ sesine karşılık kullanılır.

(42) /u/ ve /ü/ seslerine karşılık kullanılır.

(43) /u/ ve /ü/ seslerine karşılık kullanılır.

birlikte bağımsız Türk cumhuriyetlerinde de yazı birliği kurulmuş olacaktır. Gelecekte ise Rusya Federasyonu'nda Kiril alfabesiyle, İran'da ve Doğu Türkistan'da Arap alfabesiyle yazılan Türk yazı dillerinin alfabeleri Latin alfabesiyle değiştirildiği zaman Türk dünyasında yazı birliği tam olarak sağlanacak ve böylece kardeş halkların birbirleriyle kültür etkileşimleri tesis edilecektir.

Kaynaklar

Argunşah, Mustafa, "Gagavuz Türklerinin Kullandığı Alfabeler", *Gagavuz Yazıları*, hzl. Mustafa Argunşah - Hülya Argunşah, Türk Ocakları Kayseri Şubesi yayınları, Kayseri 2007, s. 227-232.

Aslan, Betül, "Sovyet Rusya Hâkimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak Birleştirilmiş Türk Alfabesi'nden 'Rus Kiril Alfabesi'ne Geçirilmesi", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, Erzurum 2009, s. 357-374.

Devlet, Nadir, "Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu Sonuç Bildirisi", *Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu (18-20 Kasım 1991)*, yay. hzl. Nadir Devlet, Marmara Üniversitesi yayınları No: 509, İstanbul 1992, s. 67.

Doğan, Oğuz, "Stalin Döneminde Kazak Alfabesi", *Stalin ve Türk Dünyası*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin, Kaknüs yayınları, İstanbul 2007, s. 245-265.

Ercilasun, Ahmet Bican, "Kiril Alfabesinden Latin Alfabesine", *Kafkasya ve Orta Asya: Bağımsızlık-tan Sonra Geçmiş ve Gelecek Konferansı (25-27 Mayıs 1995)*, TİKA yayınları, Ankara 1996, s. 185-190.

Ercilasun, Ahmet Bican, "The acceptance of the Latin alphabet in the Turkish World", *Writing in the Altaic World*, ed. Juha Janhune-Volker Rybatzki, Studia Orientalia, Helsinki 1999, s. 63-69.

Ergin, Muharrem, "Türklerde Yazı ve Alfabeler", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara 1992, s. 259-290.

Ersanlı Behar, Büşra, "Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'da Eğitim ve Kültür Politikaları", *Bağımsızlığın İlk Yılları Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan*, ed. Büşra Ersanlı Behar, T.C. Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1994, s. 143-220.

Gökdağ, Bilgehan Atsız, "Dil Planlaması Bağlamında Türk Yazı Dillerinin Görünümü", *Türkler*, C. 19, Yeni Türkiye yayınları, Ankara 2002, s. 69-87.

Gürsoy-Naskali, Emine, "Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikaları", *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed. Emine Gürsoy-Nas-

kali, Erdal Şahin, Sota yayınları, Haarlem 2002, s. 55-62.

Hasanova, Vafa, "Tek Türk Alfabesi", *Turan-Sam Turan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 13, C. 4, Kış 2012, s. 4-10.

Kara, Mehmet, "Türk Cumhuriyetleri Ortak Latin Alfabesinin Neresinde?", <http://www.yalquzaq.com/?p=15098>, 10.07.2013.

Karakılıç, Cem - Oğuzhan Aydın, "Azerbaycan'daki Latin Alfabesi Tartışmalarına Türkiye'deki Azerbaycan Matbuatının Bakışı (1923-1930)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 43, Erzurum 2010, s. 181-203.

"Kazakistan Latin Alfabesine Geçiyor", <http://www.timeturk.com/tr/2009/11/26/kazakistan-latin-alfabesine-geciyor.html>, 26.10.2009.

"Kazahstan v poiskah pismennosti: Nazarbayev predlagayet pereyti na latinitsu", <http://www.regnum.ru/news/727187.html>, 24.10.2006.

"Kazahstan nameren pereyti na latinitsu", <http://www.rosbalt.ru/exussr/2010/11/09/788095.html>, 09.11.2010.

Kocaoğlu, Timur, "Türk Ülkelerinde Latin Alfabesine Geçme Sürecindeki Başlıca Meseleler", 3. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı* 1996, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1999, s. 675-678.

Kocaoğlu, Timur, "Eski Sovyetler Birliği'ndeki Alfabe Politikası ve Bugün", <http://ajansbhaner.blogspot.com/2013/03/eski-sovyetler-birligindeki-alfabe.html>, 22.07.2013.

Landau, J. M. - B. Kellner-Heinkele, *Yazıkovaya Politika v Musulmanskih Gosudarstvah - Bvşih Sovetskikh Soyuznub Respublikab*, çev. Svetlana Çervonaya, Progress-İraditsiya, Moskova 2004.

"Latinizatsiya alfavita. Uzbekskiy opıt", <http://www.fergananews.com/article.php?id=5092>, 28.04.2007.

"Latinizatsiya Uzbekskogo alfavita. Dostoyinstva i nedostatki",

<http://www.fergananews.com/article.php?id=5177>, 09.06.2007.

"Latinizatsiya Uzbekskogo alfavita. Kommentarii spetsialistov",

<http://www.fergananews.com/article.php?id=5118>, 07.05.2007.

"Latinizatsiya Uzbekskogo alfavita. Mneniya iz Taşkenta",

<http://www.fergananews.com/article.php?id=5167>, 05.06.2007.

Nogayeva, Ainur, "Orta Asya'da Alfabe Tartışması",

<http://www.fikirdebirlik.org/yazi.asp?yazi=201302005>, 20.07.2013.

Öner, Mustafa, " Kazakistan Latin Alfabesine Geçiyor! Yeni Kazak Alfabesi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 674, C. XCV, Şubat 2008, s. 142-150.

Özgür Demirci, Ümit, "Türk Dünyasında Latin Alfabesine Geçiş Süreci (Geçmişten Günümüze)", *Türk Yurdu Dergisi*, S. 287, C. 31, 2011, s. 225-229.

Schlyter, Birgit N., "Language Policies in Present-Day Central Asia", *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 3, No. 2, 2001, s. 127 - 136.

Şahin, Erdal, "Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 199, Temmuz 2003, s. 42-45.

Şahin, Erdal, "Orta Asya ve Kafkasya Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Dil Politikaları Bağlamında Alfabe Değişimi", *Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye*, ed. Doç. Dr. Okan Yeşilot, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları: 32, İstanbul 2012, s. 377-388.

Şahin, Erdal, "Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri", *Stalin ve Türk Dünyası*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin, Kaknüs yayınları, İstanbul 2007, s. 233-244.

Şahin, Erdal, "Türk Cumhuriyetlerinde Latin Alfabesine Geçiş Çalışmaları ve Sonuçlar", *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Erdal Şahin, Sota yayınları, Haarlem 2002, s. 63-70.

Şimşir, Bilal N., *Azerbaycan'da Türk Alfabesi Tarihçe*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1991.

Şimşir, Bilal N., "Türkmenistan'da Latin Alfabesine Geçiş Hazırlıkları", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 518, C. 1995/I, Şubat 1995, s. 115-138.

Şimşir, Bilal N., *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1992.

Şirin User, Hatice, *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ yayınları, Ankara 2006.

T. C. Kültür Bakanlığı, *Sürekli Türk Dili Kurultayı*, T.C. Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1992.

Tekin, Feridun, "Özbek Türkçesinin Latin Alfabesi Esasındaki İmlası Üzerine", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 3/6, 2008, s. 604-616.

Tekin, Talat, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Simurg yayınları, İstanbul 1997.

"Tsentrlnaya Aziya: Vzgljad na yazıkovuyu politiku" <http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012808aru.shtml>, 28.01.2008.

Uygur, Ceyhun Vedat, *Karakalpak Türkçesi Grameri*, Kriter yayınları, İstanbul 2010.

Vatanım Tatarstan, 29 Oktyabr 1999, s. 4.

Winner, Thomas G., "Problems Alphabetic Reform among th Türkic Peoples of Soviet Central Asia 1920-1941, *The Slavonic and Eas European Review*, Vol. 31, No. 76 (Dec. 1952), s. 133-147.